

Научна критика
Примљен: 6. марта 2024.
Прихваћен: 9. маја 2024.
УДК 821.163.41.09 Тутњевић С.(049.32)
10.46630/phm.16.2024.64

ЗБОРНИК РАДОВА У ЧАСТ АКАДЕМИКА СТАНИШЕ ТУТЊЕВИЋА

(Ради своја разговора. Зборник радова у част академика Станише Тутњевића, уредили др Саша Шмуља и др Андреја Марић, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, Академија наука и умјетности Републике Српске и Институт за књижевност и уметност у Београду, 2023, 646 страна)

У издању Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци, Академије наука и умјетности Републике Српске и Института за књижевност и уметност из Београда објављен је зборник радова поводом осамдесет година живота и педесет година научног рада академика Станише Тутњевића. Уредници публикације били су др Саша Шмуља и др Андреја Марић са Катедре за србистику Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци. Уредници зборника били су уједно и предлагачи иницијативе да се на овај начин ода признање академику Тутњевићу за научни и општи књижевно-културни допринос, али и допринос у развоју Филолошког факултета у Бањој Луци.¹ Наслов публикације *Ради своја разговора. Зборник радова у част академика Станише Тутњевића* евоцира наслов Тутњевићеве прве књиге *Ради своја разговора. Огледи о њиријовједачима Босне* која је објављена 1972. године.² На тај начин се сугерише „заокруженост” Тутњевићевог научног рада гледано у цјелини, али и специфичност његовог приступа и поимања књижевности.³

Станиша Тутњевић је рођен 1942. године у Доњем Детлаку код Дервенте. Дипломирао је 1966. године на Филозофском факултету у Сарајеву – група Историја југословенских књижевности и српскохрватски језик. Од 1967. до 1973. године радио је као стручни сарадник у Републичком секретаријату за образовање, науку, културу и физичку културу, а затим од 1973. до 1975. године у Републичкој заједници културе БиХ. Од 1975. па све до 1992. године радио је у Институту за језик и књижевност у Сарајеву. Након реорганизације ове установе, био је у два мандата (1984–1992) директор Института за књижевност. По избијању рата у Босни и Херцеговини, прешао је 1992. године у Институт за књижевност и уметност у Београду гдје је радио до пензионисања 2009. године. Докторирао је 1980. године, у звање научног сарадника биран је 1981, у звање вишег научног сарадника 1984, а у звање

1 Одлуку о давању сагласности за издавање зборника научних радова у част проф. др Станише Тутњевића Научно-наставно вијеће Филолошког факултета Универзитета у Бањој Луци усвојило је на сједници одржаној 12. 3. 2021. године. На приједлог Филолошког факултета, Академија наука и умјетности Републике Српске и Институт за књижевност и уметност Београд постали су суиздавачи ове публикације. Уз ове три институције најтјешње је везан научни рад академика Тутњевића.

2 Под насловом „Ради свога разговора” Тутњевић је 1964. године у сарајевском студентском листу *Наши дани* објавио и есеј поводом стогодишњице смрти Вука Караџића.

3 Иначе, појам „ради свога разговора” употребио је Вук Караџић при дефинисању особености лирских у односу на епске народне пјесме, а сам Тутњевић је у тој дефиницији видио суштину умјетности и на њој градио сопствену поетику.

ње научног савјетника 1989. године. Од 1995. године био је ангажован као гостујући професор на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци на предмету Компаративно проучавање јужнословенских књижевности. За дописног члана Академије наука и умјетности Републике Српске изван радног састава изабран је 2012, а за редовног члана 2018. године. Добитник је Награде за науку о књижевности из Фонда Александра Арнаутовића у Београду.

Из области науке о књижевности Станиша Тутњевић је објавио сљедеће књиге: *Ради своја разговора. Ојледи о њриповједачима Босне* (1972), *Ојворене ѡранице* (1977), *Социјална ѡроза у Босни и Херцеговини између два рајиа* (1982), *Под истим ујлом. Сјудије о босанскохерцеговачкој књижевној ѡрошлостии* (1984), *Књижевне кривице и освейе. Осврћ на књиу Књижевни живот Босне и Херцеговине између два рата М. Ризвића* (1989), *Поезија између два рајиа. Прилози за истѡрију књижевностии Босне и Херцеговине* (1991/92), *Часојис као књижевни облик: ѡрилој тииолојији књижевне ѡериодике* (1997), *Динамика срјској књижевној ѡросѡора* (2000), *Мостарски књижевни круј* (2001), *Тачка ослонца* (2004), *Национална свијест и књижевност Муслимана. О ѡјјму муслиманске/бошњачке књижевностии* (2004), *Поејичка и ѡејолошка истѡраживања* (2007), *Први срјски алѡтернативни часојис* (2008), *Размеђа књижевних ѡокова на Словенском Јују* (2011), *Босански књижевни лонац. Развој и конјинуиѡет књижевностии Босне и Херцеговине* (2013), *Срјски кулѡурни нарајив. Нацрј за садржај срјској кулѡурној обрасца у свјејлу косовској насљеђа* (2016), *Прејваране Пејра Кочића* (2017), *Андрићева слика Босне на размеђу ѡејике и идеолојије* (2019), *Лирска мисаоност Десанке Максимовић* (2020) и *Наизврай* (2023).

Зборник има пет цјелина и приликом унутрашњег структурног распореда радова уредници су водили рачуна о томе да се тим цјелинама оцрта научни лик академика Тутњевића. Наиме, прву цјелину чине радови у којима се представља и анализира сам Тутњевићев научни опус. Наредне двије цјелине чине радови посвећени књижевним темама и писцима којима се, непосредно или посредно, бавио и Тутњевић. Четврта цјелина је заправо разговор (интервју) који су уредници зборника водили са академиком Тутњевићем, а пету цјелину чини Тутњевићева врло детаљно наведена библиографија.

Прву цјелину чини седам радова. У првих пет се даје приказ и разматрају поједини аспекти Тутњевићеве научне дјелатности, док се у посљедња два детаљније развијају неке поставке и научне спознаје академика Тутњевића у обради тема које су њему и ауторима радова заједничке.

Саша Шмуља и Андреја Марић, аутори уводног текста под насловом „О научној раду академика Станише Тутњевића”, резимирано дају преглед научног рада академика Тутњевића и при томе истичу да је он још од самог почетка бављења научним радом јасно усмјеравао свој предмет истраживања ка прецизно одређеним тематско-проблемским питањима и цјелинама. Током свог педесетогодишњег неуморног бављења науком покушавао је да дође до јединственог угла и метода сагледавања књижевне грађе како у књигама из области науке о књижевности, тако и у своме приређивачком раду.

Кроз кратак приказ Тутњевићевих двадесет књига видимо да се он понајви-

ше бавио књижевношћу Босне и Херцеговине – почев од босанске приповијетке, преко социјалног аспекта босанскохерцеговачке књижевности, међуратне босанскохерцеговачке поезије, тзв. мостарског књижевног круга до појма муслиманске, односно бошњачке књижевности итд. Његове књиге *Преиварање Пејира Кочића* и *Андрићева слика Босне на размеђу њојџике и идеологије*, објављене релативно недавно, показују колико се Тутњевић озбиљно и предано бавио овим писцима током свог цјелокупног научно-истраживачког рада те даје један потпуно нов увид у њихов књижевни рад. Приредио је штампано и електронско издање *Целокупних дела* Десанке Максимовић и био управник њене Задужбине чиме је постао један од најупућенијих познавалаца њеног дјела што потврђује његова књига *Лирска мисаоност Десанке Максимовић*. На Институту за књижевност и уметност радио је на пројекту о историји српске књижевне периодике. Резултат тих истраживања су књиге *Часопис као књижевни облик: њрилој џијолојџији књижевне џериодике* и *Први српски алтернативни часопис*.

У тексту „Дјелатник из сјенке у жижи књижевних спорова” Ранко Поповић предочава разноврсност књижевноисторијског и књижевнокритичког Тутњевићевог опуса кроз двије његове књиге. *Тачком ослонца*, сматра аутор, може се готово у цјелости представити Тутњевићев теоријски приступ књижевном дјелу или неком другом књижевном феномену какав је, рецимо, књижевни часопис, док књига *Андрићева слика Босне на размеђу њојџике и идеологије* у свјетлу Тутњевићеве преокупације тзв. босанским књижевним темама разматра проблем критичке рецепције Андрићевог дјела усљед сучељења поетике и идеологије.

Одредницом „Дјелатник из сјенке” у наслову свога рада Поповић указује на једну врло важну особину академика Тутњевића, а то је да је он више од педесет година неуморно и предано радио при чему се никада није нарочито јавно експонирао и истицао. То потврђује и Поповићево лично сјећање које додаје на крају рада.⁴

Имајући у виду да приређивач неријетко остаје у сјенци дјела које приређује, као и да је приређивачки посао на неки начин скрајнут у односу на књижевнотеоријске анализе, Душан Иванић у тексту „Текстолошка попришта Станише Тутњевића” освјетљава и ову, и те како значајну, Тутњевићеву приређивачку дјелатност. Прије свега, истиче Тутњевићев рад на приређивању сабраних дјела Хасана Кикића, Јакова Шантића и Десанке Максимовић.

Исто тако, текстом „НАТО на Авали Станише Тутњевића” Младенко Саџак разоткрива Тутњевића као писца дневничко-мемоарске прозе. Живот српских повратника у послијератно Сарајево и живот избјеглица у Београду за вријеме бомбардовања 1999. године у књизи *НАТО на Авали* постају својеврсни оквир за низ мањих есејистичких огледа или дневничких записа гдје се живот и људи не описују, већ се о њима промишља кроз објективно и критичко поимање времена о којем се пише.

Тутњевићев научно-истраживачки рад је од самог почетка подразумије-

⁴ Из Поповићевог записа видимо да се он и Тутњевић лично познају и да су дугогодишњи пријатељи. Када је био директор Института за књижевност у Сарајеву, Тутњевић је запослио Поповића и још пет младих сарадника што је до тада било невиђено. Желио је, наимае, на тај начин да унаприједи Институт и радио је марљивије и преданије него сви они скупа. Дакле, и на томе пољу организаторских послова Тутњевић се истакао својом марљивошћу и способношћу.

вао шири контекст сагледавања књижевних појава и проблема којима се бавио, а његова истраживања се још више проширују и употпуњују сагледавањем српске књижевности у односу на друге књижевности југословенске државне заједнице. На примјер, он је српску и хрватску књижевност посматрао у свјетлу њихове међусобне интеракције, односно видио их је као два система отворених граница. Управо о томе пише Перица Меић у тексту „Књижевности 'отворених граница': хрватске и српске литерарне везе у студијама Станише Тутњевића”.

Слободанка Пековић и Весна Матовић у својим радовима иду корак даље – изравно полазе од одређених Тутњевићевих научних спознаја и поставки па их даље самостално развијају. Слободанка Пековић наслов свог рада „Лаза Поповић – на трагу једне модернистичке парадигме” преузима из поговора „На трагу једне модернистичке парадигме или први модернистички прозни текст српске књижевности” који је Тутњевић написао за књигу *Сейџиме* Лазара Поповића. Он је, наиме, међу првима препознао да је Поповићев израз у овој књизи лирска проза и први наш модернистички прозни текст. Пековић компаративно анализира Поповићеве приповијетке „Јосиф” и „Септима” имајући у виду иновативност његовог поетског израза која се огледала, у првом реду, у свјесном изједначавању унутрашњег и спољашњег свијета појединца и занемаривању временских и просторних закона чиме је преокренуо дотадашњу перцепцију стварности.

Проучавање књижевних часописа, односно студије периодике имају врло значајно мјесто у Тутњевићевом научном раду. У тексту „Књижевна периодика као теоријски и књижевноисторијски изазов: београдски *Полицијски иласник* (1897–1914) и рађање крими-жанра” Весна Матовић полази од Тутњевићеве тезе да жанровска структурираност часописа почива не само на формалној и културолошкој, већ и на поетичкој равни при чему подсећа на функционисање књижевног дјела. С тим у вези она однос жанра и часописа испитује на примјеру крими-жанра и детективског романа као поджанра у београдском *Полицијском иласнику*.

Наредна два поглавља чини укупно петнаест радова који су инспирисани књижевним темама и проблемима којима се бавио академик Тутњевић. Бирањем оваквих предмета истраживања, сопствене анализе и закључке аутори ових текстова свакако темеље и на Тутњевићевим научним спознајама, али их значајно продубљују и проширују показавши тиме да су и данас врло актуелне.

Тако су Давор Миличевић, Зоран Милутиновић и Марија Пејић на оном трагу Тутњевићевих истраживања која се односе на компаративно проучавање књижевности. У тексту „Вино ново у мејехове нове. Новозавјетне параболе и европска књижевна традиција” Миличевић испитује утицај Христових парабол као књижевне форме на функцију литерарног стваралаштва и стварање књижевности као посебног система, јер је за откривање правог богочовјечанског Христовог идентитета потребан нови начин њиховог читања.

Рад „Шта значи пост- у пост-југословенској књижевности?” Зорана Милутиновића разматра проблем употребе појма “пост-југословенска књижевност”. С обзиром на то да се четири националне књижевности на које се он односи – српска, бошњачка, хрватска и црногорска – истовремено у свом међусобном односу могу посматрати и као четири засебне и као једна, овај појам, по свему судећи, неће

моћи бити чврсто теоријски утемељен.

Марија Пејић у раду „Интертекстуалност Андрићеве приповијетке *Лейтовање на јују*” испитује природу ауторског односа који Андрић, у контексту настанка ове приповијетке, успоставља према приповијеткама „Орман” Томаса Мана и „Сесоски лекар” Франца Кафке.

Поред Марије Пејић, о Андрићу пишу Стојан Ђорђић и Слободан Грубачић. Ђорђић у раду „Андрићева сведочења о хапшењу, тамновању и интернацији” истражује Андрићева сведочења о томе како је хапшење и тамновање у Сплиту и Марибору те интернацију у околини Травника доживио као дубок и страхан лични пораз. Умјесто да се бори за национално ослобођење, у шта је вјеровао и што је желио, Андрић бива ухапшен и послат у аустријски затвор не знајући да ли ће одатле изаћи жив. Из те затворске апатије спасиле су га књиге, посебно Кјеркегорова књига *Или – или* након које ће скупити снаге да настави са писањем и нешто касније објави *Ex Ponto* и *Немире*.

Врло занимљив је Грубачићев рад „Андрићева апокалипса” којим се истражује дискурс апокалипсе као значајног аспекта Андрићеве иманентне поетике. Он апокалипсу види као својеврсно смјењивање спасења и уништења с обзиром на то да човјечанство одувјек трага за спасењем и истовремено схвата да правог спасења нема нити га може бити. Такође, Андрићева апокалипса је двострука – с једне је стране општа, спољашња, а са друге је лична, унутрашња апокалипса људке душе.

На Тутњевићево изучавање Ђоровићевог опуса наставља се Бојан Чолак радом „Слика патријархалног света и конструисање јунака у приповедном опусу Светозара Ђоровића”. Аутор код Ђоровића проналази и разматра одсупања од реалистичких и модерничких образаца конструисања јунака у складу са пожељним обрасцима понашања у патријархалној заједници.

Сваки на свој начин, Срето Танасић и Игор Симановић пишу о Ђопићу. Први, у складу са својим научним интересовањем за српски језик, у раду „Временска реченица с везником *кад* у прози Бранка Ђопића” истражује да ли у погледу употребе оваквих реченица Ђопићев језик одражава савремени српски језик или је то више одраз народног језика Ђопићеве Крајине.

Симановић у раду „Николетина Бурсаћ као Ђопићев *homo ludens*” разматра Николетинин однос према позоришту апострофирајући феномен игре и игривост као кључне категорије којима се тај однос одређује. Такође, аутор сматра да је то један од главних аспеката карактеризације лика код Ђопића и да се на тај начин могу посматрати и његови други текстови.

Тутњевићев истраживачки рад дјела Десанке Максимовић допуњују Станислава Бараћ у раду „Ангажована прозаисткиња Десанка Максимовић” и Бошко Сувајцић радом „Савин монолог. Светосавска нит у поезији Десанке Максимовић”. Анализирајући прозна и наративна пјесничка дјела која Десанку Максимовић сврставају међу представнике ангажоване женске прозе, Бараћ жели да ту ангажованост објасни у једном новом контексту и при томе укаже на значај који она има за разумијевање збирке пјесама *Тражим њомиловање*.

Бошко Сувајцић анализира пјесму „Савин монолог” која тематизује бјек-

ство Растка Немањића на Свету Гору. Аутор сматра да ова пјесма кореспондира са старом српском житијном књижевношћу⁵ на плану библијског схватања свијета и светосавског идејног и етичког кодекса. Интерпретативни фокус⁶ пјесме препознаје у стилском поступку инверзије и каденцирању строфа полустихом. Анализа „Савиног монолога” доказује и оправдава одавно прихваћену максиму о дубокој религиозности Десанкине поезије.

Питања идентитета и алтеритета, којима се бавио и академик Тутњевић, разматра Сања Мацура у раду „Да ли у Селенићевим романима дошљак о(п)стаје исти?”. Мацура показује да су код овог писца литераризација теме дошљаштва и литераризација питања идентитета и алтеритета међусобно испреплетене. Утицај рата и смјена друштвено-политичке парадигме измијештају ликове из зоне њиховог повлаштеног простора и доводе их или до трансформације или дезинтеграцијом њиховог идентитета до нестанка.

Радови из трећег поглавља у најужој су вези са Тутњевићевим научним доприносом у сфери проучавања књижевне периодике и ширих културних питања. Мирјана Арежина у раду „Часопис сарајевских гимназијалаца *Српска свијест* из 1896. године” анализира садржај јединог објављеног броја⁷ тога часописа и његову улогу у културно-просвјетном и политичком животу Босне и Херцеговине у вријеме аустроугарске окупације.

За вријеме Првог свјетског рата у окупираној Србији је било забрањено издавање било каквих новина или часописа, па и књига. Међутим, *Beogradске novine* су биле изузетак⁸ и управо њима се Бојан Ђорђевић бави у раду „Прилози српскох и хрватских списатељица у окупацијском листу *Beogradске novine* (1915–1918)”. Аутор разматра тематско-мотивску раван тих прилога и њихов умјетнички и културноисторијски значај. Занимљиво је то што је уредник Милан Огризовић настојао да у *Beogradskim novinama* уведе и женско виђење стварности тог времена. Тих седамдесет и шест прилога немају велики умјетнички значај, али су свакако незаобилазни као културноисторијска чињеница.

Рад на сакупљању српских народних умотворина у Босни и Херцеговини био је врло ограничен, несистематичан и без покрића било које институције све до аустроугарске окупације 1878. године. Усљед ограничености културног и просвјетног дјеловања, српски културни радници се окрећу раду на фолклористици. Томе је погодовао и пројекат сакупљања српских народних умотворина у свим крајевима

5 Мисли се, прије свега, на *Житије Св. Саве* Доментијана и Теодосија. Такође, Доментијан у своме *Житију* помиње да су се у 13. вијеку пјевале у народу пјесме о Растковом бјекству, али аутор наводи да су у науци дуго вођене расправе о њиховом постојању те да су забиљежене варијанте углавном ненародног поријекла и мале умјетничке вриједности.

6 Овај појам уводи Тихомир Брајовић у књизи *Тумачење лирске пјесме. Од теорије до интерпретативне праксе* која је објављена у издању Академске књиге из Новог Сада 2022. године. Тај „интерпретативни фокус” је својеврсно средиште пјесме – ријеч, синтагма, стих, стилски поступак и сл. – чије разоткривање омогућава дјелотворно разумијевање и интерсубјективност текста.

7 Часопис је уредила и издала илегална ђачка група „Српска свијест” која је основана у сарајевској Гимназији 1895/96. године. Препис тог броја *Српске свијести* данас се чува у Народној библиотеци Србије.

8 Аутор рада на једном мјесту наводи како је у уводнику часописа наглашено да су *Beogradске novine* својеврсни израз милости и самилости окупацијских власти према Србима.

у којима живе Срби који је покренула Српска краљевска академија. Дејан Илић у раду „Збирке српских епских песама с простора данашње Босне и Херцеговине у Етнографској збирци Архива САНУ” разматра епске пјесме са културноисторијског становишта и испитује улогу фолклорног текста у контексту те разматра сакупљачка начела и институционалне политике на којима она почивају.

Дјела Нићифора Дучића савремени истраживачи обично су класификовали и вредновали са (црквено)историјског аспекта. У раду „Нићифор Дучић као библиолог” Вања Шмуља његова дјела представља у оквиру историографских, књижевних и етнографских категорија и посебно у оквиру науке о књизи. У том смислу она посматра Дучића као библиотекара, библиографа и библиолога и представља његов приступ и методе бављења књигом као артефактом.

Четвртим поглављем је унесена једна новина у односу на друге публикације ове врсте. Ријеч је о тексту „Суштина свих разлога умјетности” што је, у ствари, врло опширан разговор уредника са академиком Тутњевићем поводом осамдесет година живота и педесет година његовог научног рада. На око стотину педест страница академик Тутњевић, подстакнут вјешто изабраним питањима уредника, говори о најважнијим резултатима свог научно-истраживачког рада и бављења културно-књижевним питањима. Јасно је да је намјера уредника била да на овај начин заокружи праву и цјеловиту слику о научној фигури академика Тутњевића у савременој науци о књижевности – српској и југословенској.

Очекивано, посљедње поглавље овог зборника је „Библиографија Станише Тутњевића”. На њему је предано, све до своје преране смрти, радила Данка Делић Певуља из Народне и универзитетске библиотеке Републике Српске док је коначно редиговање извршила Татјана Богојевић из Библиотеке Матице српске. Видљиво је одмах да је ово био врло опширан и захтјеван посао, али у коначници је дат потпуни попис свих Тутњевићевих радова. Оно што ову библиографију разликује од других, наведених у сличним зборницима, јесу анотације унесене уз сваки текст који је након првог објављивања у истом или редигованом облику касније публикован и на другим мјестима.

Значај овог зборника је вишеструк. С једне стране, њиме се одаје почаст академику Тутњевићу и указује на значај његовог научно-истраживачког рада за нашу науку о књижевности. Затим, радовима подстакнутим његовим дјелима или темама којима се бавио дат је немали допринос савременим проучавањима српске књижевности. На концу, овај зборник, а и други њему слични, показују да истински квалитет, насупрот свим изазовима и кризама у једној научној заједници, увијек бива препознат и вреднован. Нема сумње у то да ће рад академика Тутњевића бити подстицајан и инспиративан за многе – како за већ признате научне дјелатнике, тако и за оне који ће то тек постати.

Јелена Г. Рељић¹

<https://orcid.org/0009-0004-7981-0213>

¹ jelena.reljic@live.com

